

Tunus 2015

Rumeysa Kktaş

[Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Ortadoęu Enstitüsü]

Özet

Bu çalışmada Tunus'ta 2015 yılı içinde iç ve dış politika, ekonomi ile güvenlik sorunu kapsamında öne çıkan gelişmelere yer verilerek değerlendirmeler yapılmıştır. İç siyaset konusunda Tunus'ta Şubat ayında kurulan yeni hükümete ve faaliyetlerine yer verilmiştir. Dış politika konusunda ise Tunus'un bölgesel ilişkilerine, Avrupa ve Amerika ile olan ilişkilerine ve Türkiye ile olan ilişkilerine değinilmiştir. Tunus'un en önemli meselelerinden olan güvenlik ve ekonomi konusunda ise ülkenin bu yıl yaşadığı terör saldırıları ve bu saldırıların ülke ekonomisine etkileri hakkında bir değerlendirme sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Koalisyon Hükümeti | Siyasi İstikrar | DAEŞ | Terör Saldırıları | Ekonomi

Tunis 2015

Abstract

This study aims to show internal and external developments, the economic situation and security problems in Tunisia during 2015. In this context, firstly a new government which was founded in February and its activities are mentioned. Secondly, Tunisia's relations with other Middle East countries, the US, Europe, and Turkey are explained. Lastly, the most important problems of Tunisia, namely the security problem and the economic situation are analyzed.

Keywords: Coalition Government | Political stability | ISIL | Terrorist Attacks | Economy

Giriş

Tunus için 2014 yılı yeni bir anayasanın yazılmış ve özgür bir ortamda parlamento ile cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılmış olması bakımından başarı ile tamamlanan ve devrimi yaşayan diğer Arap ülkeleri göz önünde bulundurulduğunda ülkenin geleceği için oldukça umut vaat eden bir yıldır. Öyle ki politikacıların, gazetecilerin ya da uzmanların ağzından da özellikle Arap ülkelerine örnek olabilecek bir “Tunus modeli, Tunus örneği” gibi ifadeler sıkça duyulur olmuştur. Ancak 2015 yılına gelindiğinde Tunus’ta yaşananlar bir toplum hakkında konuşurken ve öngöründe bulunurken o toplumun sosyolojisini ve tarihini ıskalamanın ne derece hatalı olduğunu gösterdi. Tunus’ta 2015 yılında yaşananlar sonucu bugün gelinen noktada, koalisyon hükümetinin başındaki parti, Nida Tunus, dağılmış durumda ve siyasi istikrarsızlık uzun süre Tunus’un gündeminde olacak gibi gözüküyor. Terörizm meselesi ise günden güne ülkeyi daha çok tehdit ediyor. Tunus, DAES’e en fazla savaştının katıldığı ülke olmasından da anlaşılacağı gibi, ciddi anlamda radikalleşme potansiyelini barındıran bir kesime sahip. Ülkenin bu temel iki meselesi, siyasi istikrarsızlık ve terörizm, bir başka sorunu daha tetikliyor: ekonomi. Devrimden bu yana zaten ciddi bir adım atılamamış olan ekonomik sorunlar, gerek siyasi sorunlar gerekse güvenlik sorunları sebebiyle daha da artıyor. Fakat yaşanan tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen Tunus bu yıl içerisinde hem bölgesel hem de Avrupa ve Amerika ile ilişkilerinde önemli kazanımlar da elde etmiş, özellikle güvenlik konusunda ülkeye ciddi destek sağlanmıştır. Bu çalışma Tunus’ta 2015 yılı içinde yaşanan tüm bu gelişmeleri ayrıntılı bir şekilde resmederek kısa tahliller sunmayı amaçlıyor. Çalışmada ilk olarak iç siyasetteki gelişmeler ele alınmış, sonrasında dış siyasi gelişmelere yer verilmiştir. Üçüncü ve dördüncü başlıklarda ise güvenlik sorunu ve ekonomi incelenmiştir.

İç Siyasi Gelişmeler

Tunus'ta iç siyaset, 2015 yılında beklentilerin oldukça yoğun olduğu bir alandı. Zira 2014 yılı, yeni anayasanın ve şeffaflığına güvenilen parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin tamamlanması ile sona ermiş ve böylelikle Tunus 2015 yılına artık iç siyasette bir istikrar sağlanacağı ve bu istikrarın bir sonucu olarak ülkenin en önemli iki sorunu olan güvenlik ve ekonomi konusunda önemli adımların atılacağı beklentileri ile girmişti. Fakat ülkede geçtiğimiz bir yıl boyunca yaşananlar, özellikle terör saldırılarıyla güvenlik sorununun ciddi bir boyuta ulaşması ve mecliste en çok sandalyeye sahip olan Nida Tunus Partisi'nin sene sonuna doğru ikiye bölünmesi ülkeyi yeneden bir çıkmaza sokmuştur.

Koalisyon Hükümeti

Tunus'ta 2014 yılı sonunda yapılan seçim sonuçları kısaca hatırlanacak olursa, parlamento seçimlerinde 217 sandalyeli mecliste Bacı Kaid es-Sebsi'nin liderliğindeki Nida Tunus Partisi 86, Nahda 69, Özgür Yurtseverler Birliği 16, Halk Hareketi 15 ve Afak Tunus 8 sandalyeye sahip olmuştu. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise %55 oy ile Bacı Kaid es-Sebsi başarılı olmuştu.¹ Parlamento seçimlerinde ortaya çıkan tablo bir koalisyon hükümetini zorunlu kılıyordu ve bu tabloyla 2015 yılına giren Tunus'ta ilk tartışma koalisyon hükümetinin kimler arasında kurulacağına dair olmuştu. Tartışmalarda özellikle Nahda'nın koalisyona katılıp katılmayacağı önemli bir mesele teşkil ediyordu ve Şubat ayının başında Nahda lideri Raşid Gannuşi'den beklenen açıklama geldi. Gannuşi, "Nahda hükümete katılacak. Gelecek iyi görünüyor" diyerek koalisyona katılma kararı aldıklarını açıkladı.² Yine Afak Tunus ve Özgür Yurtseverler Birliği de koalisyona katılacağını duyurdu.³ Halk cephesi ise Nahda'nın yer aldığı bir koalisyona katılmayacağını söyledi.⁴ Bunun üzerine Şubat ayının başında Tunus kabinesi Nida Tunus, Nahda, Özgür Yurtseverler Birliği ve Afak Tunus olmak üzere 4 partiden oluşan bir koalisyon ile göreve başladı.

Yeni hükümetin önünde duran ve çözülmesi gereken en önemli iki mesele ekonomi ve güvenlik sorunlarıydı. Zira ekonomi konusunda Tunus'ta devrimin temel sebeplerinden olan işsizlik sorunu hala gündemdeydi ve güvenlik alanında da cihatçı Selefi örgütlerin Tunus'taki eylemleri ülkeyi giderek daha çok tehdit etmeye başlamıştı. Fakat hükümetin bu sorunlara eğilmesine çok da fırsat kalmadan Tunus'ta Mart ve Temmuz aylarında iki büyük saldırı gerçekleşti. 18 Mart'ta Tunus'un merkezinde yer alan Bardo Müzesi saldırıya uğradı ve 26 Haziran'da da önemli turistik kentlerden olan Susa'da plajda bulunan turistler öldürüldü. En önemlisi ve ülke için en kritik olan da her iki saldırının DAEŞ tarafından üstlenilmesiydi.⁵

Bu saldırılar ve arkasında DAEŞ'in yer alması ülkedeki radikalleşmenin ulaştığı boyutu gösteriyordu ve bu sebeple alarma geçen hükümetin ilk faaliyeti anti-terör yasasını çıkarmak oldu. 25 Temmuz'da Tunus parlamentosunda

anti-terör yasaı 174 oy ile kabul edildi. Yasanın dikkat çeken maddeleri ise, terör suçı işleyenlerin cezasının idama kadar çıkabilmesi ve gözaltına alınan şüphelilerin 15 gün boyunca avukatıyla görüştürülmeden sorgulanabileceğini belirten maddelerdi.⁶ Söz konusu yasa İnsan Hakları İzleme Örgütü ve Uluslararası Af Örgütü tarafından temel hak ve hürriyetlere ciddi sınırlamalar getirdiği konusunda eleştirilirken Tunus hükümeti ülkede artan radikalleşme karşısında bu kanunların şart olduğunu belirtti.⁷

Nobel Barış Ödülü

Bu yıl Tunus iç siyasetinde görülen en olumlu gelişme ülkenin Nobel Barış ödülüne layık görülmesi oldu. 2013 yılı sonunda ülke içinde çıkan kargaşanın büyümesine engel olan ve o dönem hükümeti Troyka ile karşıtları arasında diyalog görüşmeleri başlatarak problemlerin uzlaşa ile alternatif ve barışçıl bir şekilde çözülmesinde önemli rol alan 4 sivil toplum örgütü -Tunus Genel İşçi Sendikası, Tunus Sanayi, Ticaret ve El Sanatları Konfederasyonu, İnsan Hakları Birliği ve Barolar Birliği- Nobel ödülünün sahibi oldular.⁸ Özellikle ülke için kritik olan bir dönemde kaosun önlenmesi ve siyasi geçişin sancısız olması bu sivil toplum örgütlerinin ödüle layık görülmelerinin en temel sebebiydi. Konuyla alakalı Nobel Barış Ödülü Komitesi tarafından yapılan açıklamada Tunus Dörtlüsü'nün "İç savaşın kıyısına gelmiş bir ülkede alternatif barışçıl bir süreç başlatmaları ve Tunus'ta çoğulcu bir demokrasinin inşa edilmesine kararlı katkılarından dolayı" ödüle layık görüldükleri belirtildi.⁹

Nida Tunus Partisi'nde Bölünme

Nida Tunus Partisi devrim sonrası 2012 yılında, Zeynel Abidin bin Ali ve Habib Bourguiba dönemlerinde de görev almış olan 88 yaşındaki Bacı Kaid es-Sebsi tarafından kuruldu. Partinin en dikkat çeken tarafı ise "Nahda karşıtlığı" şemsiyesi altında toplanmış birçok farklı kanadı, ideolojiyi temsil etmesiydi. Parti genel anlamda seküler karaktere sahip olup, içerisinde Burgibacılar, sosyal demokratlar ve liberaller yer almaktaydı. Partinin parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde elde ettiği başarı ise büyük ölçüde es-Sebsi'nin bizzat temsil ettiği Burgibacılık ideolojisinden¹⁰ kaynaklanmaktadır. Çünkü her ne kadar Burgiba dönemi büyük bir otoriterlik ile anılsa da Tunus bağımsız devletinin kurulmasında oynadığı rol nedeniyle Burgiba, Tunuslular nezdinde önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple es-Sebsi'nin, temsil ettiği Burgibacılık ve önceki görevleri nedeniyle tecrübeli görülmesi, Troyka hükümeti ile hayal kırıklığına uğramış Tunusluların Nida Tunus Partisi'ne bel bağlamaları sonucunu doğurmuştur. Fakat Tunusluların bu beklentisine rağmen Tunus iç politika uzmanlarının parti hakkındaki genel öngörüsü, tek ortak noktaları Nahda karşıtlığı olan farklı kanatların ileride partide çatırdamalar meydana getireceğiydi. Netice olarak bu öngörünün doğruluğu Ekim ayından itibaren görülmeye başlamış ve Kasım ayında parti Burgibacılar ve liberal-seküler kanadın oluşturduğu kesim arasında ikiye bölünmüştür.

Parti içerisinde ilk çatırdama Ekim ayının başında herhangi bir açıklama yapılmadan Adalet Bakanı Muhammed Salih bin İsa'nın görevden alınması ile başladı. Akabinde Özgür Yurtseverler Birliği Partisi'nden Başbakan Habib es-Sıyd hükümetine desteğin dondurulacağı ve Parlamento Koordinasyonu Bakanı Lezher el-İkrimi'nin de, ülkede yolsuzluğun had safhaya çıkmasından şikâyetle istifa etmesi gündeme geldi.¹¹ Bu gelişmeler parti içerisinde büyük bir krizin patlak vereceği beklentisini doğurdu. Nitekim 1 Kasım'da da Muhsin Marzuk'a bağlı Yürütme Komitesi'nin düzenlediği toplantıda, es-Sebsi'nin oğlu Hafız Kaid es-Sebsi ve yanlıları ile Marzuk'a bağlı kanat arasında arbede çıktı.¹² Yaşanan arbedenin sol kanadı temsil eden Marzuk ile Burgibacılığı temsil eden Hafız Kaid es-Sebsi arasındaki güç mücadelesinden kaynaklandığı belirtildi.¹³ Marzuk kanadı Cumhurbaşkanı es-Sebsi'yi oğlu Hafız Kaid es-Sebsi'ye güç aktarmaya çalışmak ile suçladı.¹⁴ 9 Kasım'da da parti içerisindeki çatlak büyüyerek 32 milletvekili partiden ayrıldıklarını ilan etti.¹⁵ Bu ayrılma sebebiyle parlamentoda çoğunluğu oluşturan Nida Tunus Partisi, 69 sandalyeye sahip Nahda'nın gerisinde kalarak 54 sandalyeye düştü.

Nida Tunus Partisi'nde meydana gelen bu bölünme beraberinde hükümetin düşüp düşmeyeceği ve artık çoğunluğa sahip olan Nahda'nın yeniden mi iktidar olacağı tartışmalarını beraberinde getirdi. Bu tartışmalara beklenen cevap ise Nahda lideri Gannuşi'den geldi. Katıldığı bir televizyon programında Gannuşi, sunucunun Nida Tunus Partisi'ndeki bölünme karşısında nasıl davranacaklarını sorması üzerine şöyle cevap verdi: "Partilerin birinde oluşan anlaşmazlık, yönetimin değişmesi anlamına gelmiyor. Seçimler yapıldı, istediğimiz yeni seçimlerin yapılması değildir. Bizler, şu anki durumumuzdan memnunuz. Ülkeyi yönetenlerin başında olmak gibi bir uğraşımız yok. Bizler ülkenin Cumhurbaşkanı Baci el-Kaid el-Sebsi'yi desteklediğimizi yeniden vurguluyoruz. Başbakan Habib es-Sıyd'ı da desteklemeye devam ediyoruz. Hükümetin değişikliği düzeyinde bir değişim için herhangi bir gerekçe görmüyoruz. Bizler Nida Tunus Partisi adında bir partiyle ortaklık yapıyoruz. Partiyi kimin yönettiği kendi iç işleridir. Bizim değil."¹⁶ Böylece 2014 yılında parlamento seçimleri için büyük bir kampanya yapmayan ve cumhurbaşkanlığı için de aday göstermeyen Gannuşi, hükümetin başında olmak gibi bir kaygı taşımadıklarını yinelemiş oldu.

Nida Tunus cephesinde ise, Cumhurbaşkanı es-Sıyd'ın krizin çözümü için "13'ler Komitesi" adında bir komite oluşturdu. 28 Aralık'ta Muhammed en-Nasır başkanlığında 159 milletvekilinin katılımıyla 13'ler komitesinin oluşturduğu yol haritası kabul edildi. 9 maddeden oluşan bu yol haritasının başında ise, partinin iç tüzüğüne onaylanması ve genel kongrenin düzenleneceği 30-31 Temmuz 2016'ya kadar geçici yönetim kadrosunun seçilmesi yer alıyor.¹⁷

Tunus'ta Şubat ayında kurulan ve İslamcı ile seküler partilerin koalisyonundan oluşan hükümet, siyasi barış ve uzlaşma ile diyalogun zaferi gibi nitelendirmelerle tanımlanmıştı. En çok da ideolojik kutuplaşma koalisyon ile sona erdiğine göre Tunus'ta artık çözülmesi beklenen sosyo-ekonomik ve güvenlik

sorunlarının söz konusu hükümet ile çözüleceği umuluyordu. Fakat sene sonuna gelindiğinde iki yıl önce Nahda'nın liderliğindeki Troyka hükümeti döneminde gerçekleştirilen bir kamuoyu yoklamasında Tunusluların yüzde 63'ü sorunlarının çözümünde demokrasiye güven duyarken artık bu oran yüzde 48'lere düşmüş durumda.¹⁸ Üç yıldan bu yana çözülmeyi bekleyen sosyo-ekonomik sorunların giderilmesine yönelik bir ilerleme katedilememiş ve işsizlik toplumun yüzde 15,3'ünü etkiliyor.¹⁹ Ayrıca Ekonomik ve Sosyal Haklar Tunus Forumu'nun raporuna göre Eylül'de tespit edilen protesto sayısı 398 iken bu sayı Ekim ayında 910'a yükselmiş durumda ve bu protestolar idari, siyasi, çevre, güvenlik, ekonomik ve eğitim sorunlarından kaynaklanıyor.²⁰

Tunus'ta siyasi ve toplumsal olarak geline bu nokta büyük ölçüde iç siyasetteki istikrarsızlık ve güvenlik sorunlarından kaynaklanıyor. Ayrıca sorunların çözümünde büyük bir para sıkıntısı da mevcuttur. Avrupa ülkeleri ve Amerika'dan gelen yardımların yalnızca güvenlik endişeleri ile terörle mücadele kapsamında kullanılması da söz konusu sosyal ve ekonomik sorunların giderilmesine bir katkı sunmuyor. Bu durum ise Tunusluların özellikle de gençlerin siyaseten daha da yabancılaşmalarını ve toplumsal huzursuzluk ile kargaşanın daha da artmasını beraberinde getiriyor.

Dış Siyasi Gelişmeler

Tunus'ta iç siyasette güvenlik ve parti içi sorunlardan ötürü önemli gelişmeler elde edilememişken, dış siyasette gerek bölgesel gerekse de Avrupa ve Amerika ile görece olumlu anlaşmalar imzalanmıştır. Fakat daha önceden de belirtildiği gibi bu anlaşmalar daha çok güvenlik kapsamında yapılmış Tunus'ta ekonomiyi geliştirecek ve kalkınmayı sağlayacak önemli gelişmeler sağlanamamıştır.

Bölgesel İlişkiler

Tunus'un bölgesel ilişkilerinde en önemli yere sahip olan ülke tahmin edileceği gibi Libya'dır. Zira sınır komşusu olmalarından ötürü Libya'da hâkim olan istikrarsızlık, parçalı yapı ve terör örgütlerinin Libya'da etkinliği Tunus'u da doğrudan etkilemektedir. 2015 yılının henüz başında Tunus, Libya sınırında yaşanan çatışmalara sahne oldu. Tunus'un, Ra's Cedir Sınır Kapısı'nı kullanan Libyalılar da dâhil tüm yabancılardan vergi almaya başlaması sınırda çatışmalara sebep olmuş²¹ ve sınırdaki bu gerginlik ülkenin gündemini bir süre işgal etmiştir. Haziran ayında ise Libya'nın başkenti Trablus'ta Tunus Konsolosluğuna silahlı bir grup baskın düzenlemiş ve 10 konsolosluk çalışanı kaçırılmıştır. İki ülkenin diplomatları arasında yapılan müzakereler sonrası kaçırılanlar serbest bırakılmış fakat bu iki ülke arasındaki gerginliği sonlandırmamıştır. Tunus yönetimi Libya'da milisleri kontrol edebilen bir yönetim hâkim olana kadar konsolosluğun kapalı kalacağını belirtmiştir.²²

İki ülke arasında bir diğer gerginlik de Tunus'ta, Bardo ve Susa saldırılarından sonra Tunus-Libya sınırına duvar örülmeye başlanmasıyla yaşanmıştır. Libya Devrimciler Yüksek Konseyi tarafından yapılan yazılı açıklamada, Tunus'un duvar inşa etme kararını tek taraflı olarak aldığı ve Libya tarafı ile herhangi bir şekilde iletişime geçilmediği belirtilmiş ve bu karar "Libya'nın egemenliğine açık bir saldırı" olarak nitelenmiştir.²³ Tunus tarafından yapılan açıklamada ise betondan bir duvar inşa edilmediği, güvenlik önlemi sebebiyle kum ve hendeklerden bir duvar oluşturulduğu belirtilmiştir.

Tunus'un sınır komşusu olan Libya ile ilişkileri daha çok güvenlik sorunu üzerinden şekillenirken Cezayir ve Mısır ile ortaklık ve işbirliği anlaşmaları yapılmıştır. Şubat ayında Tunus, Cezayir ve Mısır arasında ortak bir anlaşma ile Libya'daki son gelişmelere ilişkin güvenlik ve savunma alanında koordinasyonu artırma amaçlanmıştır.²⁴ Tunus ile Mısır arasında bir başka ortaklık anlaşması ise Mısır Başbakanı İbrahim Mihlib'in Tunus'a ziyareti kapsamında gerçekleşmiş ve iki ülke arasında 16 ortaklık ve işbirliği anlaşması imzalanmıştır.²⁵ Son olarak Ekim ayında Mısır Cumhurbaşkanı Abdulfettah es-Sisi ile Tunus Cumhurbaşkanı es-Sebsi, bölgesel meseleleri görüşmek üzere Kahire'de bir araya gelmiştir. Sisi, görüşmeden sonra düzenlenen ortak basın toplantısında, "Bölgesel ve uluslararası bazı konularda, özellikle de ülkele-rimizi ve ulusal güvenliğimizi tehdit eden terör sorunu konusunda karşılıklı görüş alışverişinde bulunduk" demiş ve ayrıca Tunus ve Mısır arasında İslam ve Arap âlemini tehdit eden faktörlere karşı işbirliği yapılacağını belirtmiştir.²⁶ Tunus bu yıl İran ile ilişkilerinde de önemli kazanımlar elde etmiştir. İlk olarak 31 Ağustos'ta İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif, resmi ziyaretlerde bulunmak üzere Tunus'u ziyaret etmiş²⁷, fakat asıl önemli anlaşmaların imzalandığı görüşme Aralık'ta gerçekleşmiştir. İran Kültürel Miras, Turizm ve El Sanatları Kurumu Başkanı Mesud Sultanifer Tunus'taki Başbakanlık merkezinde Tunus Başbakanı Habib es-Sıyd ile görüşmüş, ardından basın açıklamasında "Turizm Bakanlıkları arasında turizm alanında işbirliğinin geliştirilmesi için 3 anlaşma imzalandı" demiştir. Sultanifer, Tunus'la ilişkileri daha üst seviyelere çıkartmak istediklerini de ifade etmiş ve es-Sıyd ile iki ülke arasındaki turizmin geliştirilmesi için vize uygulamasının kolaylaştırılması konusunu da görüştiklerini dile getirmiştir. İki ülke arasındaki imzalanan 3 yıl geçerliliği olan ve 11 madde içeren işbirliği programı, yatırım projeleri, turizm trafiğinin kolaylaştırılması, turizm acentalarına ortak seyahat programları hazırlanması için yardım edilmesi, tecrübe değişimi, konferanslara ve fuarlara katılım gibi konuları içermektedir.²⁸

Son olarak Ürdün ile de güvenlik kapsamında bir işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Cumhurbaşkanı es-Sebsi Amman ziyaretinde Kral Abdullah ile görüşmüş, ekonomik ve askeri alanlardaki ilişkilerin güçlendirilmesini kararlaştırmışlardır. Kral Abdullah'ın, askeri, güvenlik ve özel sektör gibi ihtiyaç duyduğu her alanda ülkesinin Tunus'a destek vereceğini ifade ettiği görüşme sonucunda iki ülke arasında güvenlik, askeri ve sivil savunma alanlarında işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.²⁹

Avrupa Ülkeleri İle Olan İlişkiler

Tunus'un Avrupa ile olan ilişkilerinde özellikle Fransa ve Almanya öne çıkmaktadır. Nisan ayında Cumhurbaşkanı es-Sebsi Fransa'yı ziyaret etmiş ve bu ziyaretinde Cumhurbaşkanı François Hollande ile görüşmüştür. Görüşme sonunda Hollande, iki dost ülke arasındaki ekonomik ve güvenlik işbirliğini güçlendirmek için ikili bir anlaşma imzaladıklarını belirtmiştir.³⁰ İki ülke arasında gerçekleşen bir diğer önemli anlaşma ise Ekim ayında güvenlik konusu kapsamında yapılmıştır. Tunus Savunma Bakanı Ferhat el-Harşani ile Fransız mevkidaşı Jean-Yves Le Drian arasında gerçekleşen görüşme neticesinde iki ülke arasında askeri alanda bilgi alışverişi ile terör tehdidine karşı orduda oluşturulacak birimler konusunda işbirliği anlaşması yapılmıştır. Tunus'un güvenliğinin Fransa'nın güvenliği ile alakalı olduğuna vurgu yapan Le Drian, yapılan anlaşma ile iki ülke arasında orta vadede ortak bir yol haritasının belirlendiğini ifade etmiştir. Le Drian ayrıca Fransa Cumhurbaşkanı Hollande'nin talimatıyla Tunus'a iki sene süresince özel birlikler ile istihbarata destek için 20 milyon avroluk bütçe ayrıldığını kaydetmiştir.³¹

Tunus'un Almanya ile ilişkilerinde de yine güvenlik konusu ön planda olmuştur. Temmuz ayında Almanya Savunma Bakanı Ursula von der Leyen Tunus'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve hem mevkidaşı el-Harşani hem de Cumhurbaşkanı es-Sebsi ile görüşmüştür. Görüşme sonucunda Almanya'nın Tunus'a 1,2 milyon Euro değerinde askeri teçhizat ve malzemeyi hibe edeceği bildirilmiştir.³² Kasım ayında ise Cumhurbaşkanı es-Sebsi Almanya'da Başbakan Angela Merkel ile görüşmüş, görüşmede daha çok Libya'nın güvenliği konusu ele alınmıştır.³³ Tunus'un Avrupa ülkeleri ile olan ilişkisinde öne çıkan bir diğer ülke de Belçika'dır. Görüşme Eylül ayında İçişleri Bakanı Nacim el-Garseli ile Belçikalı mevkidaşı Jan Jambon arasında Tunus'ta gerçekleşmiştir. Görüşmeden sonra el-Garseli, terörle mücadele konusunda istihbarat paylaşımı ve Avrupa ile Afrika'daki terör grupları ile ilgili konular hakkında da görüş alışverişinde bulduklarını ifade etmiş ve Belçika ile güvenlik işbirliği anlaşması imzalayacaklarını belirtmiştir.³⁴

ABD İle Olan İlişkiler

Tunus, Amerika ile olan ilişkilerinde de yine önemli kazanımlar elde etmiş, bu kazanımlar özellikle güvenlik konusundaki yardımlar konusunda olmuştur. Nisan ayında ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Tony Blinken Tunus'a bir ziyaret gerçekleştirerek Başbakan es-Sıyd ile görüşmüştür. Görüşme sonucunda Blinken, ABD'nin Tunus'a terörle mücadele konusunda ek yardımlar sunmaya ve Tunus güvenlik güçlerine eğitim desteği vermeye hazır olduklarını belirtmiştir.³⁵

Mayıs ayında ise Cumhurbaşkanı es-Sebsi ile Barack Obama Beyaz Saray'da bir araya gelmiş ve es-Sebsi'ye "NATO dışı ana müttefik" sözü verilmişti. Temmuz ayında bu söz yerine getirilmiş ve Amerikan Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan yazılı açıklamada, ABD Başkanı Barack Obama'nın,

Tunus ile ülkesinin ilişkisini “NATO dışı ana müttefik” seviyesine yükselttiği belirtilmiştir. Tunus’a verilen bu statünün “Tunus’un dünya demokrasisine katılma kararı ve ABD’nin bu karar karşısında kendilerine sundukları bir dostluğun yansıması” olduğu ifade edilmiştir. Bu statü ile Tunus’a eğitim, donatım, ortak araştırma ve geliştirme projeleri ve ‘yabancı askeri destek’ gibi ayrıcalıklar verileceği de belirtilmiştir.³⁶ Kasım ayında ise Tunus’un Susa kentinde ABD’nin desteğiyle inşa edilecek polis akademisinin temelleri atılmış³⁷ ve ABD Dışişleri Bakanı John Kerry Tunus’a resmi bir ziyaret gerçekleştirerek ülkeye güvenlik alanında 250 milyon dolar yardım yapılacağını bildirmiştir.³⁸

Türkiye İle Olan İlişkiler

Tunus’un Türkiye ile olan ilişkileri, anlaşmalar ve sağlanan destek konusunda çeşitliliğin en fazla olduğu alandır. Siyasi arenadaki ilişki ve anlaşmalara bakıldığında, 7 Şubat’ta iki ülke arasında “Güvenlik İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır. Bu anlaşma ile terörizm ve örgütlü suçlarla mücadelede uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi öngörülmüştür.³⁹ Aralık ayında ise Abdullah Gül, Tunus Cumhurbaşkanı es-Sebsi’nin daveti üzerine, Susa kentinde düzenlenecek olan “Tunus için Yeni Ekonomik Vizyon” başlıklı toplantıya katılmak üzere Tunus’a gitmiştir. Burada Tunus Meclisi Başkanı Muhammed en-Nasır ile yaptığı görüşmenin ardından düzenlediği basın toplantısında, “Görüşmede ülkemizin ve Tunus’un mücadele ettiği terör konusunu ele aldık. İki kardeş ülke olarak bu sorunlara birlikte karşı koyacağız” demiştir.⁴⁰ Eğitim alanında da bu yıl iki ülke arasında önemli bir gelişmeye adım atılmıştır. Mayıs ayında Başkent Tunus’ta Türkiye Yükseköğretim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Yekta Saraç ile Tunus Yükseköğretim ve Bilimsel Araştırma Bakanı Chiheb Bouden’in katılımları ile Tunus-Türk Üniversiteleri arasındaki işbirliği toplantısı düzenlenmiş ve üniversiteler arası işbirliğini öngören mutabakat zaptı imzalanmıştır.⁴¹

Son olarak geçtiğimiz yıl olduğu gibi bu yıl da TİKA’nın Tunus’taki faaliyetleri devam etmiş ve Tunus’un ekonomisini güçlendirecek, ülkede kalkınmayı sağlayacak önemli projeler yapılmıştır. Haziran ayında TİKA Tunus’ta kırsal kesimdeki aileler için başlatılan tarım projesine destek vererek Tunus’un Menube ilinde Emel Derneği adlı sivil toplum kuruluşuyla yaptığı işbirliği sonucu kırsal kesimde 50 aileyi kapsayan bir tarım projesi başlatmıştır.⁴² Ekim ayında ise TİKA tarafından kırsal alanda yoksul ailelere ve kadınlara yönelik olarak gerçekleştirilen Arıcılık Projesi ve Tavukçuluk Projesi kapsamında 60 aileye tavukçuluk ve 20 aileye de teorik ve pratik eğitim verilmiştir.⁴³

Güvenlik Sorunu

Tunus’ta güvenlik sorunu özellikle 2012’den bu yana tırmanışa geçmiştir. Ülkede mevcut en önemli iki radikal grup Ensar el-Şeria ve Ukbe bin Nafi Tugayı’dır. Ensar el-Şeria Tunus’un en büyük ve organize radikal örgütüy-

ken⁴⁴, Ukbe bin-Nafi Tugayı ise ona göre daha küçüktür. Her iki örgüt de devrimden sonra oluşmuş ve her ikisi de Mağrip el-Kaidesi (AQUM) ile bağlantılıdır. Ayrıca çok daha kritik olan Ensar el-Şeria DAES'e olan desteğini de ilan etmiştir.⁴⁵ Böylelikle Tunus'ta güvenlik meselesi çok daha ciddi bir boyuta yükselmiştir. Zira DAES'e en yoğun katılımın Tunus'tan olması ve bu kişilerin sayısının yaklaşık 5000 olarak tahmin edilmesi de ülkedeki radikalleşmenin ulaştığı boyutu ve güvenlik sorununun ne derece kritik bir konuma yükseldiğinin açık bir göstergesidir.⁴⁶

Tunus'ta radikalleşmenin geldiği nokta ve ülkenin en önemli radikal örgütünün DAES'e destek olması, ülkenin bu yıl peş peşe en kanlı saldırıları yaşamasına ve belki de terör meselesinin hiç olmadığı kadar ülkenin gündemine yerleşmesine sebep olmuştur. İlk saldırı 18 Mart'ta ülkenin başkenti Tunus'un merkezinde bulunan Bardo Müzesi'ne düzenlenmiştir. Saldırıda Polonyalı, İtalyan, Alman ve İspanyol vatandaşlarından oluşan 20 turist ve 2 de Tunuslu hayatını kaybetmiştir.⁴⁷ Bu ağır bilançolu saldırının Tunus için en kritik tarafı ise saldırıyı DAES'in üstlenmesi olmuştur.⁴⁸

Müze saldırısından çok kısa bir zaman sonra 26 Haziran'da ise bu kez Tunus'un en çok turist çeken şehri Susa'da bir saldırı gerçekleştirilmiştir. Susa'da iki turistik otelin plajını basan silahlı saldırgan aralarında Almanya, İngiltere ve Belçika vatandaşlarının bulunduğu 38 kişiyi öldürmüştür. Saldırıyı DAES üstlenmiş ve yayınladığı bir videoda Ebu Yahya el-Kayravani takma isimli saldırganı "hilafetin askeri" olarak tanımlamıştır.⁴⁹ Ayrıca saldırganın havacılık okuduğu Kayravan kentinin de Ensar el-Şeria'nın oldukça etkin olduğu yerlerden biri olması saldırı planına bu örgütün de dâhil olduğu yorumlarını beraberinde getirmiştir.⁵⁰

Tunus'ta ardı ardına düzenlenen bu iki büyük saldırı ve her ikisinin de DAES tarafından üstlenilmesi ülkede büyük bir endişe yaratmış, siyasiler geniş çapta önlemler almışlardır. Cumhurbaşkanı es-Sebsi 4 Temmuz'da 1 aylık olağanüstü hal ilan etmiş⁵¹ daha sonra olağanüstü hali 2 ay daha uzatma kararı almıştır.⁵² Susa saldırganının Libya'da eğitim gördüğüne dair bir inancın oluşması ile de⁵³ en geniş güvenlik tedbirleri Libya ile olan sınır konusunda alınmıştır. Bu tedbirler doğrultusunda Tunus-Libya sınırına hendekler kazılmaya başlanmış, sınıra 5 kilometrelik mesafede 2-2,5 metre derinlikte kazılacak hendeklerin yeraltı suyuyla doldurulacağı, ayrıca 7 metre yükseklikte de kumdan barikatlar yapılacağı bildirilmiştir.⁵⁴ Kazı çalışmalarının yapıldığı sınır bölgesinde askeri yetkililerden Albay Murad el-Mahcubi hendekler konusunda "Kazmaya başladığımız hendek, Libya'dan Tunus'a silah kaçakçılığını ve terör tehdidini yüzde 80 oranında azaltacak" demiştir.⁵⁵ Sınırdaki hendeklerden oluşacak olan bu duvarın Tunus ordusu tarafından inşa edileceğini belirten Başbakan es-Sıyd ayrıca belirli noktalarda da gözlem merkezleri kurulacağını söylemiştir.⁵⁶ Ayrıca alınan bir diğer tedbir ise terörle mücadele yasasının çıkarılması olmuştur.

Fakat alınan bu tedbirler ülkede terörü durdurmaya yetmemiş, 1 Ekim'de Tunus'un Libya sınırında DAES'e ait olduğu iddia edilen iki araç dolusu si-

lah ve mühimmat ele geçirilmiş⁵⁷, 25 Kasım'da ise bu kez cumhurbaşkanlığı muhafızlarını taşıyan bir otobüsü hedef alan bombalı saldırı gerçekleştirilmiştir.⁵⁸ Bu kez saldırı polislerin toplandığı yerde, araca bindikleri sırada bir canlı bomba tarafından yapılmış ve 13 polis hayatını kaybetmiştir.⁵⁹ Bu saldırı da DAESH tarafından üstlenilmiş, örgüte ait bir sosyal medya hesabından yapılan açıklamada, canlı bombanın Tunuslu Ebu Abdullah et-Tunusi olduğu açıklanmıştır.⁶⁰

Saldırı sonrası Ulusal Güvenlik Toplantısı düzenlenmiş ve Libya'yla kara sınırının 15 gün kapatılmasına ve deniz yolunun sıkı kontrol altında tutulmasına karar verilmiştir. Toplantıda alınan diğer kararlar ise güvenlik güçlerine destek amaçlı terörle mücadele fonunun çalıştırılması, güvenlik birimlerine 6 bin yeni memur alınması, Tunus'ta yaşayan yabancılara ilişkin bilgilerin güncellenmesi, terörle ilişkisi olduğu tespit edilen internet sitelerinin kapatılması, yargıya terörle ilgili davaların sonuçlandırılmasında hızlı hareket edilmesi yönünde talimat verilmesi gibi konulardır.⁶¹

Tunus'ta sene içinde gerçekleşen bu üç saldırının en ağır bilançosu tabii ki ölümler olmuştur. Ayrıca ülkenin en önemli gelir kaynaklarından biri olan turizm sektörünün aldığı darbe de saldırıların ülke için doğurduğu ağır sonuçlardan biridir. Zira birçok turist Bardo ve Susa saldırılarından sonra geri dönmüş, Tunus turları da birçok ülkede iptal edilmiştir. Fakat terör sorunundan dolayı ülkenin yaşadığı bu ağır sıkıntılara rağmen güvenlik sorununun yakın gelecekte çözülebilmesi de mümkün görünmemektedir. Hatta özellikle son saldırının sivillerden sonra artık bizzat Cumhurbaşkanlığı'nın da hedef olabileceği mesajını taşıdığı düşünülürse, terör sorununun ülkede daha da ilerleyeceğini tahmin etmek mümkündür. Özellikle iç siyasetteki istikrarsızlık ve bunun halka yansımaları da göz önünde bulundurursak, toplumdaki düş kırıklığı ve siyaseten git gide yabancılaşma radikalleşmeyi tetikleyebilecektir. Dolayısıyla, DAESH'in eylemler düzenleyebildiği, siyaset olarak istikrarsızlığa doğu sürüklenen, gençlerin ise maddi sıkıntılar ve siyasi yabancılaşmadan muzdarip olduğu bir toplumda, gençlerin radikalleşme, ülkenin ise terör kısılcısından kurtulması yakın vadede kolay gözükmemektedir.

Ekonomi

Tunus ekonomisi büyük ölçüde tarım ve turizme bağlı bir ekonomidir. Tarım sektörü GSYİH'nın %15'ini oluştururken⁶², turizm de %12'sinden fazlasını oluşturmaktadır.⁶³ Fakat özellikle devrimden bu yana Tunus'ta ekonomik gelişmede ciddi bir durağanlaşma söz konusudur. Bugün Tunus ekonomisi için "yavaş büyüme, yüksek mali açıkları, düşük yatırım ve yükselen genç işsizliği" gibi özelliklerden bahsetmek mümkündür.⁶⁴ Bu durumun en temel iki sebebi ise, ülkenin hala stabil bir siyasi yapıya sahip olmaması ve devrimden bu yana git gide şiddeti ve boyutu artan terör saldırılarıdır. 2015 yılı ise özellikle artan terör saldırılarıyla sebebiyle devrimden bu yana Tunus ekonomisinin en fazla vurgun yediği yıl olmuştur.

Bahsi geçen iki saldırının da, Bardo müzesi ve Susa plajı, özellikle turistlerin yoğun olduğu yerlerde gerçekleşmesi, hatta Susa saldırganının plajda özellikle turistleri hedef alması turistlerin çoğunun ülkeyi terk etmesine sebep olmuştur. Birçok ülkede de Tunus'a gidilmemesi için uyarılar yapılmış ve Tunus turları iptal edilmiştir. Bu durum 10 kişiden 1'inin turizm sektöründe çalıştığı ülkede⁶⁵ ciddi bir ekonomik zarara yol açmıştır. Tunus Turizm Bakanı, ilk tahminlere göre, bu zararın 515 milyon dolar civarında olacağını söylemiştir.⁶⁶ Tunus'ta 2014 yılı için gelen turist sayısı 6 milyon olarak tespit edilmiştir, fakat bu rakam hala 2013'e göre %3, 2010'a göre ise %12 daha azdır.⁶⁷ 2015'te turizm sektörünün terör saldırılarından dolayı uğradığı kayıp düşünülürse turist sayısının bu yıl için çok daha az olmuş olacağı söylenebilir. Ülkenin bu yılki ekonomisinin bir değerlendirmesi olarak Tunus Kalkınma, Yatırım ve Uluslararası İşbirliği Bakanı Yasin İbrahim de, terör saldırılarının başta turizm sektörü olmak üzere ülkeyi büyük ölçüde etkilediğini ve 2015'in ülkesi için zor bir yıl olduğunu, büyüme oranının yüzde 0,5'in altında kaldığını belirtmiştir.⁶⁸

Yasin İbrahim 2016 yılı için de yabancı yatırımların yeniden iyi seviyelere döneceği, tarım sektörünün canlandırılacağı ve böylelikle büyüme oranının yüzde 2 ile 2,5 arasında olacağına dair bir umudu olduğunu belirtmiştir.⁶⁹ Fakat Tunus'ta terör ile ciddi bir şekilde mücadele edilmesi gereken bir dönemde iç siyasette de ciddi bir krizin baş gösterdiği düşünülürse terörle mücadele konusunda ülkenin sağlam adımlar atamayacağı açıktır. Bu durum da ülke ekonomisinin daha ağır kayıplar yaşayacağı tahminini mümkün kılmaktadır.

Sonuç

2015 yılını iç siyaset, güvenlik ve ekonomik sorunlar bakımından oldukça kötü bir şekilde geçiren Tunus için 2016 yılı kritik bir sene olacak gibi gözükmektedir. Zira devrimi gerçekleştirenlerin büyük çoğunluğunu oluşturan gençler, demokrasi, özgürlük, sosyal-ekonomik adalet ve iş istiyordu. Ancak bugün Tunus'ta diktatörlük olmasa bile devrimin bu taleplerini karşılayacak oturmuş bir siyasi sisteme hala geçilememiştir. Bunun yanı sıra Nahda görünümlü olarak koalisyonda olsa bile dindar kesimi temsil edecek güçlü ve etkili olan bir parti de yoktur. Dolayısıyla iç siyasetteki bu durum, beklentileri karşılanmayan ve git gide daha da yabancılaşan genç nesli radikalleşmeye ve radikal örgütler ile bir aidiyet kurmaya doğru itmektedir. Tunus'ta iç siyasetteki istikrarsızlık sebebiyle ekonomik bunalımın bir süre daha çözülemeyecek gibi gözükmesi, gençler arasında radikalleşmenin daha da artacağı ve Tunus'un 2016 yılında daha çetin sorunlarla karşılaşabileceği beklentisini de makul kılmaktadır.

Kronoloji

- **5 Şubat:** Habib es-Sıyd başkanlığında kurulan ve Nida Tunus, Nahda, Özgür Yurtseverler Birliği ve Afak Tunus partilerinden oluşan Koalisyon hükümeti güvenoyu aldı.
- **18 Mart:** Ülkenin başkenti Tunus'un merkezinde bulunan Bardo Müzesi saldırıya uğradı, 20 turist ve 2 de Tunuslu hayatını kaybetti. Saldırısı DAES üstlendi.
- **19 Haziran:** Tunus konsolosluk çalışanlarının güvenliğinin sağlanamaması sebebiyle Libya konsolosluğunu kapattı.
- **26 Haziran:** Tunus'un turistik kenti Susa'da plajda bulunan turistler bir saldırgan tarafından silahlı saldırıya uğradı. 38 kişi hayatını kaybetti. DAES saldırıyı üstlendi.
- **11 Temmuz:** ABD Başkanı Barack Obama, Tunus ile ülkesinin ilişkisini "NATO dışı ana müttefik" seviyesine yükseltti.
- **25 Temmuz:** Tunus parlamentosunda anti-terör yasası 217'de 174 oy ile kabul edildi.
- **9 Ekim:** "Tunus Genel İşçi Sendikası, Tunus Sanayi, Ticaret ve El Sanatları Konfederasyonu, İnsan Hakları Birliği ve Barolar Birliği"nin oluşturduğu Tunus Ulusal Diyalog dörtlüsü, 2013 yılında ülkede yaşanan kargaşanın barışçıl ve uzlaşılı ile çözülmesine ön ayak oldukları için Nobel Barış ödülünün bu yılki sahibi oldular.
- **9 Kasım:** Koalisyon hükümetinin başında bulunan Nida Tunus Partisi'nden parti içi anlaşmazlık sebebiyle 32 milletvekili istifa etti ve parti Burgibacılar ve sol kanat arasında ikiye bölündü.
- **25 Kasım:** Cumhurbaşkanlığı muhafızlarını taşıyan bir otobüsü hedef alan bombalı saldırı gerçekleşti. Saldırı polislerin toplandığı yerde, araca bindikleri sırada bir canlı bomba tarafından yapıldı ve 13 polis hayatını kaybetti.
- **28 Aralık:** Koalisyon hükümetinin düşme tehlikesine karşı, meclis Cumhurbaşkanı es-Sebsi'nin oluşturduğu komitenin hazırladığı yol haritasını kabul etti. Buna göre ülkede 30-31 Temmuz 2016'ya kadar geçici yönetim kadrosu seçilecek.

Notlar

- 1 "Veteran Essebsi wins Tunisia's first free presidential vote", Reuters, 22 Aralık 2014.
- 2 "Tunus'ta liberal-İslamcı koalisyonu", Evrensel, 2 Şubat 2015.
- 3 "Tunus'ta liberal-İslamcı koalisyonu", Evrensel, 2 Şubat 2015.
- 4 "Tunisia parliament endorses coalition government", Middle East Eye, 5 Şubat 2015.
- 5 "ISIS Claims Responsibility For Tunisia Museum Attack In Audio Message", Huffington Post, 19 Mart 2015 ve "Tunisia 'destroys' local al-Qaeda-linked group", Aljazeera, 13 Temmuz 2015.
- 6 "Tunisian parliament passes anti-terror law in aftermath of Daesh attacks", Albawaba News, 25 Temmuz 2015.
- 7 "Tunus'ta Yeni Terörle Mücadele Yasasına Tepki", Haberler, 31 Temmuz 2015 ve "Tunisian parliament passes anti-terror law in aftermath of Daesh attacks", Albawaba News, 25 Temmuz 2015.
- 8 "Tunisia awarded Nobel Peace Prize", Tunisia Live, 9 Ekim 2015.
- 9 "Nobel Barış Ödülü Tunus Ulusal Diyalog Dörtlüsü'ne verildi", BBC, 9 Ekim 2015.
- 10 Burgibacılık için bkz. Steven A. Cook, "Tunisia: First Impressions", Council on Foreign Relations, 12 Kasım 2014.
- 11 "Tunus'ta Adalet Bakanı Görevden Alındı", Son Dakika, 20 Ekim 2015.
- 12 "Tunus'ta iktidar partisinde kriz çıktı", TRT Haber, 1 Kasım 2015.
- 13 "Tunus'taki iç çekişmeler hükümeti zayıflatıyor", TRT Haber, 4 Kasım 2015.
- 14 "Tunus'ta iktidar partisi bölündü", Hürriyet, 10 Kasım 2015.
- 15 "Tunus'ta İktidar Partisi İkiye Bölündü, Hükümet Tehlikede", Aktif Haber, 9 Kasım 2015.
- 16 "Gannuşî Tunus iç siyasetini değerlendirdi", Anadolu Ajansı, 8 Aralık 2015.
- 17 "Tunus'ta Siyasi Gelişmeler", Son Dakika, 27 Aralık 2015.
- 18 "Tunus'ta 'büyük koalisyonun' ilk sınavı", Dünya Bülteni, 30 Kasım 2015.
- 19 "Tunisia Overview", The World Bank, 30 Eylül 2015, <http://www.worldbank.org/en/country/tunisia/overview>
- 20 "Tunus'ta protestolar arttı", TRT Türk, 19 Kasım 2015.
- 21 "Tunus'ta gerginlik", Aljazeera, 9 Şubat 2015.
- 22 "Tunus Libya'daki konsolosluğunu kapattı", CNN Türk, 19 Haziran 2015.
- 23 "Libya'dan Tunus'a "duvar" tepkisi", Hürriyet, 12 Temmuz 2015.
- 24 "Mısır, Tunus ve Libya Arasında Güvenlik Alanında Koordinasyon Anlaşması", Mısır Bülteni, 23 Şubat 2015.
- 25 "Tunus ile Mısır Arasında Ortaklık Anlaşmaları İmzalandı", Haberler, 9 Eylül 2015.
- 26 "Tunus Cumhurbaşkanı Sıbsi Mısır'da", Dünya Bülteni, 5 Ekim 2015.
- 27 "İran Dışişleri Bakanı Zarif Tunus'a gitti", Yeni Asya, 31 Ağustos 2015.
- 28 "Tunus-İran İlişkileri", Haber 3, 13 Aralık 2015.
- 29 "Tunus Cumhurbaşkanı Sıbsi, 2. Abdullah ile görüştü", TRT Türk, 21 Ekim 2015.
- 30 "Hollande Tunus Cumhurbaşkanı ile görüştü", TGRT Haber, 7 Nisan 2015.
- 31 "Fransa ile Tunus arasında terörle mücadele işbirliği", TRT Haber, 6 Ekim 2015.
- 32 "Almanya'dan Tunus'a terörle mücadele desteği", DW, 29 Temmuz 2015.
- 33 "Merkel, Tunus Başbakanı Habib Essid ile görüştü", Habertürk, 5 Kasım 2015.
- 34 "Tunus ile Belçika Arasında "Güvenlik İşbirliği" Anlaşması", Haberler, 30 Eylül 2015.
- 35 "ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Blinken, Tunus'ta", TGRT Haber, 11 Nisan 2015.
- 36 "Tunus'u "NATO dışı ana müttefik"i yaptı", TRT Türk, 11 Temmuz 2015.
- 37 "ABD'den Tunus'a Polis Akademisi", Haberler, 12 Kasım 2015.

- 38 "ABD'den Tunus'a Güvenlik Alanında 250 Milyon Dolarlık Yardım", Haberler, 13 Kasım 2015.
- 39 "Türkiye ve Tunus imzayı attı", Habertürk, 7 Şubat 2015.
- 40 "Abdullah Gül Tunus'ta", Habertürk, 4 Aralık 2015.
- 41 "Tunus - Türk Üniversiteleri Arasındaki İşbirliği", Haberler, 5 Mayıs 2015.
- 42 "Tika'dan Tunus'ta Tarım Projesine Destek", Haberler, 15 Haziran 2015.
- 43 "Tunus'ta Kırsal Alanda Tika Projeleri Devam Ediyor", Milliyet, 6 Ekim 2015.
- 44 Stefano M. Torelli, Fabio Merone ve Francesco Cavatorta, "Salafism in Tunisia: Challenges and Opportunities for Democratization", Middle East Policy, 2012, Vol. XIX, No. 4, s. 144.
- 45 "Leader Of Ansar Al-Shariah In Tunisia Affirms Support For Isil, Nusra Front", 15 Ocak 2014, <https://ent.siteintelgroup.com/Jihadist-News/leader-of-ansar-al-shariah-in-tunisia-affirms-support-for-isil-nusra...>
- 46 "Ansar al-Sharia in Tunisia (AST)", Counter Extremism Project, <http://www.counterextremism.com/threat/ansar-al-sharia-tunisia-ast>
- 47 "Tunus'ta müzeyeye saldırı: 21 ölü", Hürriyet, 18 Mart 2015.
- 48 "ISIS Claims Responsibility For Tunisia Museum Attack In Audio Message", Huffington Post, 19 Mart 2015.
- 49 "Saldırıların ardından turistler Tunus'tan ülkelerine dönüyor" Habertürk, 27 Haziran 2015.
- 50 "Tunisia attack: UK links to Seifeddine Rezgui terror group Ansar al-Sharia emerge", International Business Times, 1 Temmuz 2015.
- 51 "Tunus'ta olağanüstü hal ilan edildi", Sabah, 4 Temmuz 2015.
- 52 "Tunus'ta "olağanüstü hal" uzatıldı", Habertürk, 31 Temmuz 2015.
- 53 "Tunus yönetimi Libya sınırına duvar çekecek", BBC, 8 Temmuz 2015.
- 54 "Teröre karşı hendek kazılıyor" TRT Türk, 23 Temmuz 2015.
- 55 "Teröre karşı hendek kazılıyor" TRT Türk, 23 Temmuz 2015.
- 56 "Tunus yönetimi Libya sınırına duvar çekecek", Hürriyet, 8 Temmuz 2015.
- 57 "Tunus'ta IŞİD'e ait 2 araç dolusu silah ele geçirildi", Dünya Bülteni, 1 Ekim 2015.
- 58 "Tunus'ta olağanüstü hâl", Hürriyet, 25 Kasım 2015.
- 59 "Tunus'ta askeri otobüse saldırı: 12 ölü", Habertürk, 24 Kasım 2015.
- 60 "Tunus saldırısını IŞİD üstlendi", Milliyet, 25 Kasım 2015.
- 61 "Tunus Libya sınırını 15 gün kapatıyor", Anadolu Ajansı, 25 Kasım 2015.
- 62 "Tunisia: Economy", <http://www.infoplease.com/encyclopedia/world/tunisia-economy.html>
- 63 Hafez Ghanem, "It's Time to Support Tunisia... And to Focus on the Economy!", The World Bank, 6 Nisan 2015.
- 64 Ghanem, "It's Time to Support Tunisia... And to Focus on the Economy!".
- 65 Ghanem, "It's Time to Support Tunisia... And to Focus on the Economy!".
- 66 "Plaj saldırısının Tunus'a maliyeti 515 milyon \$ olabilir", Bloomberg, 30 Haziran 2015.
- 67 Ghanem, "It's Time to Support Tunisia... And to Focus on the Economy!".
- 68 "Tunus Kalkınma Bakanı İbrahim Açıklaması", Haberler, 26 Aralık 2015.
- 69 "Tunus Kalkınma Bakanı İbrahim Açıklaması", Haberler, 26 Aralık 2015.